

KORXONALARDA XATARLARNI BAHOLASHDA RISK-MATRISA VA RISK-REYESTR USULLARIDAN FOYDALANISHNING AMALIY JIHATLARI

Jamoliddinov Muhammadayub Akramjon o'g'li

Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy korxonalarda xatarlarni baholashda keng qo'llanilayotgan risk-matrisa va risk-reyestr usullarining amaliy jihatlari chuqur o'rganib chiqilgan. Risklarni to'g'ri aniqlash va boshqarish korxonaning uzoq muddatli samarali ishlashini ta'minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Maqolada risk-matrisa hamda risk-reyestr usullarining nazariy asoslari, ularning o'ziga xos afzalliklari, joriy etish bosqichlari va natijalari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, bu usullarning o'zaro farqlari, ularni amaliyotga tadbiq qilishda uchraydigan muammolar va ularni bartaraf qilish bo'yicha takliflar ham keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: risk-matrisa, risk-reyestr, xatarlarni boshqarish, korxonalar, xavf, monitoring, baholash usullari.

Bugungi globallashuv va yuqori raqobat sharoitida korxonalarda xatarlarni boshqarish va ularni baholash muammosi dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Korxonalarning muvofaqiyatli faoliyat yuritishi ko'p jihatdan xatarlarni to'g'ri boshqarish va aniqlashga bog'liq. Shu sababli, zamonaviy risk-baholash texnologiyalari joriy qilinishi va ularning imkoniyatlaridan samarali foydalanish korxonalar uchun muhim strategik vazifalardan biridir. Bugungi kunda keng tarqalgan yondashuvlardan biri risk-matrisa va risk-reyestr kabi zamonaviy tizimlardir. Ushbu maqolada aynan shu ikki metodikaning amaliy jihatlari chuqur tahlil qilinadi va korxonalarda undan foydalanish istiqbollari hamda afzalliklari ko'rib chiqiladi [1].

Risk-matrisa - korxonadagi mavjud xatarlar va ulardan mumkin bo'lgan zararlarni baholashning vizual va qulay vositasi hisoblanadi. Risk-matrisada xatarlarning ehtimoli hamda ular yuzaga chiqishi natijasidagi zararlar miqyosi ikki o'lchamda baholanadi. Masalan, agar biror xavf sodir bo'lish ehtimoli yuqori va uning natijasida korxonaga jiddiy talofatlar yetishi mumkin bo'lsa, bunday xavf risk-matrisada eng yuqori darajaga ega bo'ladi.

Risk-matrisa yordamida korxonada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan barcha asosiy xavflar jamlanadi va ular ehtimoli hamda ta'sir darajasi bo'yicha guruhlanadi. Amaliyotda risk-matrisa tuzishda bevosita tajriba, oldingi yillarda sodir bo'lgan hodisalar, xodimlarning fikrlari va qoidalar asosiy manba sifatida ishlatiladi. Bu yondashuv xatarlarni tahlil qilish va ularni ustuvorlik bo'yicha saralash imkonini beradi. Risk-matrisa oddiydan murakkabgacha turli ko'rinishda tuzilishi mumkin. Eng oddiy shaklda matrisaning bir tomonida xatar ehtimoli, ikkinchi tomonida zarar darajasi belgilanadi. Har bir katakda xavf umumiy baholanadi va ularni boshqarish choralarini ko'rish osonlashadi. Amaliy jihatdan risk-matrisadan foydalanish korxonaga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: xatarlarni aniqlash, baholash, ularni ustuvorliklar bo'yicha ajratish va oldini olish choralarini strategik tarzda amalga oshirish [2].

Yana bir samarali vosita sifatida risk-reyestr keng qo'llaniladi. Risk-reyestr - bu tashkilot faoliyatiga tahdid soluvchi barcha xavflarning ro'yxatini yuritish va har bir xavfning batafsil tavsifini yozib borish tizimi hisoblanadi. Risk-reyestrda har bir qatorda xavfning tafsiloti, ehtimoli, zarar darajasi, javobgar shaxs, monitoring qilish tartibi va amalga oshiriladigan harakatlar batafsil yozib boriladi. Risk-reyestr xodimlarga va rahbariyatga har bir xavf qanday monitoring qilinayotgani va unga qanday chora ko'rilayotganini izchil ko'rib borish imkonini beradi. Amaliyotda risk-reyestrni yuritish uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalansa bo'ladi. Bu esa ushbu tizimning samaradorligini oshiradi va risklarni boshqarishda tezkor javob choralarini ishlab chiqishni ta'minlaydi. Risk-reyestrning asosiy ustunligi -

korxonaning barcha boshqaruv darajasida risklarni muntazam nazorat qilish, statistik axborotlarni yig'ish va risklar bilan bog'liq barcha jarayonlarni yagona ma'lumotlar bazasida saqlash imkoniyati hisoblanadi.

Praktikada ko'plab yirik xalqaro va mahalliy korxonalarda risk-matrisa va risk-reyestr tizimlarini yuritish majburiy hisoblanadi. Muhandislik, farmatsevtika, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda bu tizimlar xatarlarni samarali boshqarish va monitoring qilishning asosiy usullaridan biri bo'lib kelmoqda. Avvalo, ushbu vositalardan foydalanishda mutaxassislar quyidagi bosqichlarni bajaradilar: avval barcha asosiy xavflar aniqlanadi, ularga jadvalda joy beriladi va ular ehtimoli hamda ta'sir darajasi bo'yicha baholanadi. Shundan so'ng risk-reyestr yuritilib, har bir xavfga javobgar shaxs va monitoring uchun zarur choralar belgilanadi [3].

Amaliy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, risk-matrisa va risk-reyestr vositalari ancha oddiy va tez moslashadigan tizim bo'lib, turli soha vakillari tomonidan ham oson o'zlashtiriladi. Ayni paytda, ushbu usullar korxonaning xatarlarni kamaytirishga erishishida, mas'ul shaxslarga aniq vazifalarni yuklashda, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. Risk-matrisaning interaktiv va sodda tuzilishi nafaqat xavflarni tez fosh qilish, balki ularni minimallashtirish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Risk-reyestr vositasidan foydalanish esa tahlil natijalarini izchil va sharhlanadigan holda jamlab borish imkonini beradi.

Har ikkala usulning o'ziga xos afzalliklari mavjud. Risk-matrisa vizual va tezkor baholashga mo'ljallangan. Bu vosita yordamida xavflarni ustuvor topishga va tezda chora ko'rishga yordam beradi. Masalan, yuqori xavfli sohalarda matritsa yordamida tezda eng xavfli holatlar aniqlanadi. Reyestr esa ko'proq tavsiflarga asoslangan, ya'ni har bir xavf detalizatsiya qilinadi.

Risk-reyestrda esa xavf to'g'risidagi barcha ma'lumotlar jamlanganligi va ular bo'yicha muntazam monitoring olib borilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Bundan tashqari, risk-reyestr orqali amalga oshiriladigan har bir harakat, javobgar shaxs va

bajarilish muddatlari aniq belgilab boriladi, bu esa xo'jalik faoliyatining barcha bosqichlarida tartib va davomiylikni ta'minlaydi [4].

Amaliyotda risklarni baholash bo'yicha bir qator muammolarga to'qnash kelinadi. Eng asosiy muammo - bu xavflarni yetarlicha aniqlik bilan aniqlay olmaslik yoki ularning ehtimolligini to'g'ri baholamaslikdir. Ko'plab korxonalarda tarixiy ma'lumotlarning to'liq emasligi, xodimlarning risklarni baholash bo'yicha yetarli bilim va tajribaga ega emasligi muammo tug'diradi. Bundan tashqari, risk-matrisa va risk-reyestrlar qanday yuritilishi bo'yicha yetarlicha metodologik asoslar ishlab chiqilmagan, barcha xatarlar uchun umumiy yagona parametrlar yo'q. Shu sababli, ayrim holatlarda xavflar noto'g'ri ketma-ketlikda joylashtiriladi va natijadagi chora-tadbirlar kutilganidek samarali bo'lmaydi.

So'nggi yillarda zamonaviy axborot texnologiyalari va dasturlarning joriy qilinishi ushbu muammolarni bartaraf etishda sezilarli yordam bermoqda. Xususan, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari yordamida risklarni real vaqt rejimida kuzatish va ularni tezkor yangilab borish imkoni yaratildi.

So'nggi yillarda yuqori texnologik rivojlanish natijasida risk-matrisani onlayn platformalarda yuritish, risk-reyestrda esa real vaqtda yangilanadigan va oson tahlil qilinadigan elektron formatlardan foydalanish keng ommalashmoqda. Bu yo'l bilan korxonalar o'z faoliyatini ancha tez va aniq boshqarishga erisha olishmoqda. Hozirgi trendlardan yirik firmalar boshqaruv tizimi doirasida risk-baholash sistemalarini mustaqil departament sifatida tashkil etmoqda, bu esa risklar to'g'risidagi ma'lumotlarni markazlashgan holda saqlash, tahlil qilish va ularni boshqarishda tezkorlikni oshiradi.

Bundan tashqari, xalqaro korporatsiyalar tajribasi asosida bugungi kunda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish, risklar yuzasidan prognozlash, tajribaga asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish kabi yondashuvlar keng joriy qilinmoqda. Bu yondashuvlar korxonalarning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda [5].

Xulosa

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, bugungi globallashuv va bozor talablarining jadal o‘zgarib borayotganligi sharoitida korxonalarda xatarlarni baholash va ularni samarali boshqarish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Risk-matrisa va risk-reyestr kabi zamonaviy usullarning joriy qilinishi korxonalarga o‘z faoliyatini kafolatli va samarali olib borishga, xatarlarni o‘z vaqtida aniqlash hamda ulardan kelib chiqadigan salbiy oqibatlarning oldini olishga yordam beradi.

Ushbu zamonaviy metodikalar korxona xizmatlarining barqaror rivojlanishiga, rahbariyat tomonidan strategik qarorlar qabul qilishga, xodimlar mas’uliyatini oshirishga va eng asosiysi, korxonaning moliyaviy va axborot xavfsizligini ta’minlashga katta hissa qo’shmoqda. Risk-matrisa va risk-reyestr amaliy tajribaning ko‘plab yo‘nalishlarida o‘zini oqlagan va vaqt o‘tishi bilan bu tizimlarning ahamiyati yanada oshib boradi. Yuqorida keltirilgan usullarni muvaffaqiyatli va ommaviy ravishda joriy qilish uchun doimiy ravishda xodimlarni o‘qitish va malakasini oshirib borish, yetarli miqdorda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish va xalqaro tajribalardan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sherzodov S. Tashkilotlarda risklarni boshqarish: nazariya va amaliyot. Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2021.
2. Singapore Risk Management Guidebook, Ministry of Manpower, 2015.
3. Williams C.A., Fundamentals of Risk Management. London: Routledge, 2018.
4. Ergashev B., “Risk-menejment tizimlarida axborotlashtirish imkoniyatlari”. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi axborotnomasi, 2022.
5. Project Management Institute. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide). Sixth Edition, 2017.

6. Ismailov B.Q. Korxonada xavf va risklar: Ularni baholash va boshqarish yo‘llari. Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2020.
7. Hollman F.E., Fanning M. Risk Management and Control. Berlin: Springer, 2019.
8. Razzaqova D., “Risklarni baholash va boshqarish usullari”, O‘zbekiston iqtisodiyoti jurnali, 2023.